

סבתא לא ידעה לקרוא | דודו פלמה

לזכרה הבלתי נשכח של ברכה אגם

ברכה אגם הלכה השבוע לעולמה שבעת ימים ושנים. אהבתי את המפגשים איתה על המדרכה ובאלונית, ואת החיוך מחמם הלב שלה שהתחיל תמיד בעיניה הטובות. במיוחד אזכור את המפגש איתה בחוג לספרות של תמר. ברכה אהבה ספרות ושירה, ואני מקדיש לזכרה הטוב את המאמר הקצר.

רחל אליאור מלמדת בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית מאז 1978 בשנת 1994 התמנתה לפרופסור מן המניין. כיהנה כראש החוג ושימשה שנים אחדות יועצת נשיא האוניברסיטה העברית לענייני מעמד האישה. אליאור היא כלת פרס גרשום שלום לחקר הקבלה וחוקרת ידועת שם ותלמידת חכמים ומה לא. פעם למדתי איתה ואנחנו חברים בפייסבוק עד היום.

לא מזמן יצא לאור ספרה "סבתא לא ידעה לקרוא". רחל אליאור מעידה על סיפרה את הדברים הבאים: "מראשית הדפוס העברי בשנת 1475 ועד שנת 1900, אין אף ספר בשפה העברית שאישה יהודייה כתבה והביאה לדפוס בשמה בימי חייה. הדבר נובע מהעובדה שגברים יהודים לא התירו לנשים יהודיות ללמוד לקרוא ולכתוב בלשון הקודש בשל הסמכות שהוקנתה להם מתוקף הפסוק "והוא ימשול בך" (בראשית ג', ט"ז), ובשל דברי התנא רבי אליעזר בן הורקנוס תלמידו החשוב ביותר של רבן יוחנן בן זכאי: "כל המלמד את בתו תורה — כאילו מלמדה תפלות" (משנה, סוטה פ"ג, מ"ד; בבלי, סוטה כ"א ע"ב).

תפלות בלשון חכמים היא פריצות והוללות (שמות רבה ה', י"א). על דבריו הוסיף התנא: "ישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים" (תלמוד ירושלמי, מסכת סוטה, פרק ג' הלכה ד). קביעות אלה גזרו את דינן של רוב הנשים בכל קהילות ישראל, הפכו אותן לאנאלפביתיות וקבעו את גורלן, כפי שביארתי בספרי: "סבתא לא ידעה קרוא וכתוב; על הלימוד ועל הבורות, על השעבוד ועל החירות" (הוצאת כרמל, תשע"ח). בעקבות האמנציפציה והחילון והשלטון הקולוניאלי הצרפתי והבריטי, החלו להיפתח בעולם המסורתי מוסדות לימוד לבנות במזרח ובמערב. רק במאה ה-20 [החלו נשים יהודיות](#) לכתוב בעברית כתיבה שנחשבה בעלת ערך, אחרי שנחלצו מכבלי הבורות הכפויה והשידוכים הכפויים".

הספר עוסק בשאלת הסדר הפטריאכלי, מאז העת העתיקה עד המאה ה-20, שראה באופן שיטתי את האישה כחוטאת ונאשמת, כמקוללת ונענשת על חטא גן עדן. הדיון של רחל בספר מתמקד בנשים יהודיות שחיו בעולם המסורתי שבו נאסר עליהן ללמוד ולרשת את חלקן ברכוש משפחתן; הן שודכו בראשית העשור השני לחייהן, נישאו הרו וילדו בשנים הראשונות של עשור הזה ובמשך שלושה עשורים נוספים הן הקדישו את כל חייהן לשירות הבעל והמשפחה. הדיון עוסק גם בסמכות הדעת הגברית בעם היהודי ובמשמעות העובדה שאין בספרייה בת מאה אלף הספרים של העם היהודי, בין ראשית הדפוס ועד סוף המאה ה-19 ולו ספר שנכתב על ידי אישה יהודייה בלשון הקודש והביאה לדפוס בימי חייה, וכן אף חיבור של אישה יהודייה בדפוס או בכתב יד בשפה העברית שזכה להכרה והוקרה. הספר מתמקד בחקירת הצידוקים לאפליה ולשעבוד, להרחקה ולהדרה, להשתקה, לדיכוי ולאלימות כפי שהיא באה לידי ביטוי בעם ישראל ובאומות העולם, שגברים, אשר האמינו 'כי אלוהים נתן לגבר את סמכות השלטון', נקטו בהם ביחס לבנותיהן ולנשותיהן. הספר עוסק בבחינת משמעותם החוקית, המוסרית והחברתית של סדרים הפטריארכיים הכוחניים שנקבעו בשם האל ('והוא ימשול בך') ובניתוח תוצאותיהם החברתיות והשלכותיהם ההיסטוריות. הספר נחתם בעדויות ספרותיות של נשים שפרצו בסוף המאה התשע עשרה את גדרות האיסור והחלו לכתוב ככל העולה על דעת רוחן.

אני רוצה לסיים בשיר שכתבתי על סבתא שלי, שהייתה מפורצת הדרך וכן ידעה לקרוא. השיר מבוסס על אירוע אמיתי שהתרחש ונמסר דרך דודות שדבקו בחיים בתקופת המלחמה בכל מאודן, כדי להביא אלינו רסיסי סיפורים על החיים שהיו שם פעם לפני ההשמדה הגדולה.

סבתא שלי כן ידעה לקרוא

סבתא שלי כן ידעה לקרוא,
ש"ס וגמרא ותנ"ך
גם צאנה וראינה
קראו עיניה התשושות
לאור העששית בלילות,
אחרי שנקתה ובשלה, כבסה
ותלתה, קפלה וסדרה את הבית.

אבל סבתא שלי קראה בגנבה גם את הספרים
שאבי קרא לאסור שיצא בשאלה וישבו עליו שבעה.
סבא דוד מסמיה הרבנים חמור הסבר (שאני קרוי על
שמו ושהוריש לי את האף הנשרי ואת אותה שפה
עליונה מתפתלת בפה) בפנים חתומים
הורה לסלק את כל הספרים של אבי מארון הספרים:
טולסטוי וגורקי, טורגניב וגוגול, צ'כוב ופושקין,
ארנבורג ובאבל, השלכו בבשת פנים לפח הזבל.

סבתא שלי שיידעה לקרוא ושידעתה הייתה קלה
עליה כל כך עד שעלתה ככלה של עשן בארבות אושוויץ,
הוציאה בחיל ורעדה את הספרים של אבי מהפח,
ביד רועדת הסירה מהם את האבק והכתמים
והשיבה אותם למקומם בארון הספרים.
אחר כסתה את ראשה ברדיד
והלכה לדבר עם סבא דוד.

